

Відгук

доктора філософських наук, професора Єленського Віктора Євгеновича на дисертацію Бабинського Анатолія Богдановича «Патріархальний рух в середовищі українських греко-католиків у діаспорі (1964–1989 рр.)», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 041 – Богослов'я.

Проблема патріархального устрою Української греко-католицької церкви є питанням, яке знаходиться на перехресті історії, еклезіології, морального богослов'я, релігієзнавства і «великої політики». Згадаймо хоча б, як у 2005 р. Міністерство закордонних справ Російської Федерації – країни, де конституційно відокремлено Церкву від держави і яка має майже 2,5 тис. ядерних боезарядів і 17 мільйонів кв. км території – прагло не допустити перенесення осідку Глави УГКЦ зі Львова до Києва і оскаржувало його титулатуру.

Тим більш дивовижно, що ця тема досі залишається «недооціненою» з огляду на відносно незначний обсяг наукової продукції їй присвяченій. І хоча, зрозуміло, прирощення наукового знання з цього питання відбувається далеко не з нульового рівня, А.Б.Бабинський має всі підстави стверджувати, що його дисертаційна праця є першим в українській і зарубіжній науці системним дослідженням процесу формування та розвитку українського мирянського патріархального руху як суспільно-релігійного явища української діаспори. Рецензована праця закладає добрий фундамент для цілої низки наступних досліджень, які, поза сумнівом, виростатимуть на закладеному здобувачем солідному ґрунті. Причому кожне з якісних предметних наукових досліджень на цю тему – передовсім богословських, але не тільки – ставатиме реальним внеском у визнання вистражданого

поколіннями мирян, кліру і єпископату УГКЦ патріархального статусу їхньої Церкви.

Дисертант справедливо відносить до теоретичної значущості своєї праці новаторське для українського наукового дискурсу запровадження методології діаспорних студій, яка у поєднанні з церковно-історичними підходами дає змогу всебічно розкрити суспільно-історичні та еклезіологічні причини зародження руху і доводить значну роль саме діаспорної специфіки у формуванні його основних ідей, їхню пов'язаність з цілями й ідеалами, які формувалися у середовищі третьої хвилі української еміграції. До новизни роботи слід віднести також і докладне з'ясування того значення, яке мали політичні чинники у постанні патріархальних організацій. Автор достатньо неупереджено підходить до розкриття тих складнощів, які існували в політичному житті української діаспори, до аналізу впливу на патріархальний рух гострої боротьби, що точилася в українській діаспорі за право представляти українство у вільному світі в роки Холодної війни. Так само об'єктивно він розглядає проблеми відносин між рівнями Церкви (миряни-клір-єпископат), між церковним проводом і патріархальним рухом, між українським церковним священноначаллям і Апостольським Престолом.

Дисертант аналізує процеси, які викристалізувалися в ході еволюції патріархального руху й котрі сформували такі яскраві феномени як «практична помісність» та «український екуменізм», визначили унійний і націєтворчий потенціал патріархальної ідеї.

У центрі дослідження – миряни УГКЦ, які опинилися за межами України після Другої Світової війни та їхні нащадки, люди високої політичної і громадсько-релігійної активності, чия спільнотна свідомість позначена глибокою колективною травмою переживання розриву з Батьківщиною і поразки боротьби за її визволення. Дисертант вперше докладно аналізує процеси формування у цьому середовищі теологічних концептів патріархату і помісності УГКЦ, а також «богослов'я мирян». Він водночас залучає до наукового обігу маловідомі факти ставлення греко-

католицької спільноти діаспори до подій і рішень Другого Ватиканського собору, пропонує більш нюансоване, ніж це було дотепер, розуміння ставлення до патріархальної ідеї різних фракцій ОУН, взаємовідносин між політичними і громадськими елітами української діаспори та, з іншого боку, українською греко-католицькою ієрархією.

Водночас автор послідовно розкриває значення мирянської активності в середовищі українських емігрантів і пропонує новий погляд на роль і місце мирян в Церкві, які виявляються визначальними у патріархальному русі та для подальшого розвитку українського «богослов'я мирян».

Слід погодитися з автором, який спираючись на доробки міграційних та діаспорних студій, застосовує випрацьовану ними методологію для аналізу таких «наскрізних» проблем української діаспори (і також інших діаспор) як проблеми входження першого покоління емігрантів у новий культурний і соціальний контекст, їхня нелінійна й багаторівнева інтеграція, асиміляція їхніх нащадків тощо. Принциповим у цьому контексті є спроба автора концептуалізувати феномен діаспорної релігійності, який, попри цілу низку глибоких досліджень окремих випадків (трансформації релігійної культури турецької, нігерійської, в'єтнамської, корейської та інших діаспор на Заході), потребує подальшого серйозного осмислення.

Цікавим є обґрунтування дисертантом впливу демократичного устрою країн перебування української діаспори на характер і форми виразу патріархального мирянського руху у вільному світі. Автор доводить, що наявність сильного громадянського суспільства (передовсім у США), висока залученість громадян у суспільне життя на різних його рівнях сильно змінило настанову мирян щодо їхньої ролі в Церкві. Миряни дедалі меншою мірою обмежувалися архаїчною роллю в церковній структурі, яка окреслювалася формулою «pay and pray» і вимагали для себе більших прав щодо участі у церковних справах. Зрештою, це позначилося і на місці мирян-українців у діаспорній Церкві.

При цьому дисертант висновує, що мирянський патріархальний рух переслідував не лише релігійну мету — утвердження бажаного для Церкви устрою, збереження усіх етнокультурних елементів церковної традиції. Насправді йшлося про досягнення цілей та ідеалів третьої хвилі української еміграції загалом. При цьому патріархат сприймався багатьма членами мирянських організацій крізь призму політики як ключовий елемент «духовної держави», яка у вигнанні мала стати не просто символом, але й інституційним ядром втраченої Батьківщини.

Новаторському характерові дослідження і значущим результатам, отриманим в його ході, великою мірою сприяла дуже солідна джерельна база дисертації. Це перш за все великий корпус неопублікованих документів: збірки документів і кореспонденція патріархальних організацій, листування патріарха Йосифа Сліпого з різними особами та інституціями, персональні архіви діячів патріархального руху, які зберігаються в Римі, Чикаго, Клівленді та інших містах і перехресний аналіз яких дає змогу скласти достатньо повну й доволі збалансовану картину еволюції ідей та діяльності українського патріархального руху. Особливе значення як для рецензованого дослідження, так і для наступних розвідок руху за патріархат УГКЦ мають зібрана дисертантом велика кількість свідчень учасників патріархального руху тих часів — громадських, культурних, політичних діячів української діаспори, представників духовенства і власне активних мирян.

Разом із тим, слід було б, на нашу думку, звернути увагу автора на деякі фрагменти його дисертаційного дослідження, які вимагали б уточнення й поглиблення. Зокрема, запровадження здобувачем концепту «діаспорної релігійності», який було застосовано як теоретичну модель для аналізу феномену патріархального руху, є, безперечно сильною стороною дослідження, як і взагалі використання методології діаспорних студій, котрі в останні десятиліття накопичили дуже значну теоретичну і емпіричну базу. Між тим, праця сильно виграла, якщо б автор запропонував чітку — наскільки це можливо — власну дефініцію діаспорної релігійності і знайшов би за

можливе поставити релігійність української діаспори у загальний релігійний контекст суспільств її, діаспори, перебування. Чи відрізнялася релігійна поведінка української діаспори від тієї, що демонстрували тамтешні послідовники тієї ж релігійної традиції? Чи була вона більш/менш послідовною? Чи каналізувався соціально-релігійний темперамент українських католиків діаспори у патріархальний рух (або боротьбу навколо патріархальної ідеї), чи, можливо, він знаходив свій вихід в інших сферах? Ці питання актуалізуються й процесами, які розгорнулися в окреслених хронологічних рамках дослідження: релігійне і етнічне відродження, прагнення релігійного оновлення, яке у парадоксальний спосіб поєднувалося з піднесенням інтересу молоді до консервативних релігійних традицій та практик, наслідки реформ Другого Ватиканського собору тощо.

Проблема, яка не знайшла достатнього висвітлення у дослідженні – це спротив патріархальному рухові української діаспори з боку радянської пропаганди, спецслужб і дипломатії. Почасти це можна віднести на рахунок недоступності для дослідників масиву архівних матеріалів, які характеризують такого роду діяльність різних частин радянського партійно-державного механізму. Але, як видається, вже оприлюднені документи, які розкривають характер і методи боротьби СРСР проти українських діаспорних організацій у вільному світі, із «залишками уніатства і їхніми заокеанськими покровителями» тощо, дають цілком певне уявлення про зміст і масштаби такого спротиву, а також місце у цьому процесі, серед інших акторів, Українського екзархату РПЦ.

Питання, на яке рецензент так і не знайшов відповіді для себе самого і яке він залишає на розсуд Спеціалізованої вченої ради – це хронологічні рамки дослідження. Поза сумнівом і нижня, і верхня його рамки виглядають цілковито обґрунтованими з історичної точки зору й зміни контексту, в якому розвивається об'єкт дослідження. Але якщо для історичної праці не існує не лише умовного способу, але й тих трансформацій, які відбуваються з об'єктом поза верхньою хронологічною рамкою, то богословський аналіз, на

нашу думку, не може повністю від цих трансформацій абстрагуватися. Зокрема, аналіз розвитку богословського концепту патріархату УГКЦ, який відбувся буквально упродовж першого ж десятиліття після її легалізації, не тільки б дозволив поглибити розуміння його, концепту, фундаментальних елементів, але й, можливо, дати ґрунтовні відповіді на низку питань, які постають перед «богослов'ям Патріархату» (чи не найбільш відомими з них є ті запитання, що адресував Синодові УГКЦ 1994 р. перший папський нунцій в Україні архієпископ Антоніо Франко).

Однак зазначені зауваження й побажання не знімають цінності дисертації, її актуальності й новизни і не можуть суттєво вплинути на її загальну оцінку. На захист виноситься фундаментальна, оригінальна, цілісна праця, яке завершує етап у вивченні патріархального руху серед українських греко-католиків і створює солідні науково-теоретичні та методологічні передумови для подальших досліджень як у сфері діаспорних, так і релігієзнавчих, історичних та, зрозуміло, богословських студій. Автор цілковито досяг заявленої мети і цілей дисертаційної праці і зробив це на достойному науково-теоретичному рівні. Його робота вирізняється безсумнівною науковою новизною, ґрунтовністю й оригінальністю підходів.

Важливо зазначити, що дисертація А.Б.Бабинського є результатом достатньо тривалої праці, а її положення пройшли солідну апробацію в публікаціях як у вітчизняних фахових виданнях, так і за кордоном. Висновки й положення, які містить праця, здійснене в ній прирощення наукового знання і встановлені закономірності можуть з успіхом бути застосованими як у відповідних навчальних курсах, у процесі уточнення й розвитку богословських концептів та релігієзнавчих теорій, так і в процесі запровадження нових історико-еклезіологічних підходів до розуміння природи і сутності Церкви в контексті суспільно-політичних трансформацій.

Слід також погодитися з дисертантом у тому, що з'ясування особливостей патріархального руху поглибить подальший розвиток такого перспективного теологічного напрямку як «богослов'я народу Божого» чи

«богослов'я мирян», які все ще не знайшли гідного представлення в українській богословській думці та наукових студіях.

Дисертаційне дослідження пройшло належну апробацію на кількох наукових конференціях, зокрема – міжнародних, а опубліковані здобувачем праці відображають основні положення дисертації, яка повністю відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167, та «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 № 40, а її автор Бабинський Анатолій Богданович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю за спеціальністю 041 – Богослов'я.

Київ, 15 вересня 2020 року

Офіційний опонент
старший науковий співробітник

В.Є.Єленський

Інституту політичних

та етнонаціональних досліджень ім.І.Ф.Кураса НАН України,

доктор філософських наук, професор